

Abdülaziz B. Muhammed Ed-Derâverdî ve Bir Hadis Râvîsi Olarak Güvenilirliği

Abdulaziz B. Muhammad Al-Darâvardî and his Reliability as a Narrator of
Hadith

Serkan ÇELİKAN^a

^a Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

e-Posta: serkancelikan@hotmail.com , <https://orcid.org/0000-0001-6469-9533>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	14.04.2019
Kabul Tarihi:	20.09.2019
Yayın Tarihi:	27.12.2019

Özet

Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî, başta Kütüb-i sitte olmak üzere temel hadis kaynaklarında bulunan birçok rivayetin önemli râvîlerindedir. Köken itibarıyla Horasan'ın Derâverd kasabasında bulunan beraber Medine'de doğmuş, burada yaşamış, hadis ilmi alanındaki çalışmalarını burada devam ettirmiş ve yine burada vefat etmiştir. Kendisi, Kütüb-i sitte musannıflarının şeyhinin şeyhi konumundadır. Ayrıca rivayetlerinin, Müsned ve Musannef türündeki diğer birçok eserde yer aldığı da görülmektedir. O, yaşadığı dönemin, Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Şerik b. Abdullah b. Ebû Nemir (ö. 144/761), Yahyâ b. Saïd el-Ensârî (ö. 143/760), Hişâm b. Urve (ö. 146/763) gibi önemli muhaddislerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Şube b. el-Haccâc (ö. 160/777), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Muhammed b. İshâk (ö. 151/768), Şâfî (ö. 204/820), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14) gibi birçok önemli muhaddis de kendisinden hadis almıştır. Hakkında nakledilen bazı rivayetlere bakılırsa Arapça gramerini kullanma noktasında iyi bir seviyede olmadığı anlaşılır. Onun, bir hadis râvîsi olarak güvenilirliği hakkında ise cerh ve ta'dil âlimlerinden nakledilen değerlendirmeler olumlu ve olumsuz yönde olmak üzere farklılık arz etmektedir. Hakkında yapılan olumsuz değerlendirmelere bakıldığında genel olarak onun zabt sıfatı noktasında yoğunlaştığı görülür. Kendisinin âdil bir râvî olduğu hususunda ise tespit edilebildiği kadarıyla herhangi bir ihtilaf vaki değildir.

Derâverdî'nin zabtı ile ilgili, bahsi geçen birbirinden farklı görüşler konunun araştırılıp açık bir sonuca varma ihtiyacının bulunduğunu göstermiştir. Ondan nakledilen rivayetlerin bir kısmının muhteva bakımından, helal ve haram mevzuları ve bazı ibadetlerin yapılışı ile ilgili olması konunun önemini arttırmaktadır. Bu noktada, Sahih'inde tahrir etmiş olduğu bazı rivayetlerin isnâdlarında Derâverdî ile beraber başka bir râvîye de yer vermesi, Buhârî'nin ona tam olarak ümat etmeyip ikinci bir râvî ile destekleme ihtiyacı duyduğunu göstermesi bakımından kendisi hakkında bir kusur olarak görülebilir. Ancak Müslim'in ve diğer birçok musannıfın Derâverdî ile doğrudan ihticâcda bulunduğu da görülmektedir. Bu durum genel olarak muhaddislerin onun hıfzının sağlamlığını kabul ettikleri anlamına gelir. Âlimlerin, Derâverdî hakkındaki mezkûr kanaatleri yanında, bu çalışmada incelenen, onun rivayet etmiş olduğu bazı hadisler de zabtı hakkında bu olumlu sonucu vermektedir. Derâverdî'den nakledilen bu hadislerin, farklı isnâdlarla gelen ve sahih olarak değerlendirilen diğer versiyonları ile karşılaştırılması sonucunda aralarında görülen uyum, onun, rivayetlerin zabtı noktasında başarılı olduğunu ve bir hadis râvîsi olarak güvenilirliğini ortaya koymuştur. Buna göre Derâverdî'nin, bulunduğu isnâdları kusurlu hale getirmediğini ve naklettiği rivayetlerin hüccet değeri taşıdığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Derâverdî, Kütüb-i sitte, Râvî, Adalet, Zabıt.

Giriş

Derâverdî'nin Hayatı, Hocaları ve Talebeleri

Derâverdî'nin tam ismi Abdülaziz b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebû Ubeyd, künyesi ise Ebû Muhammed'dir.¹ Aslen Horasan'da bir kasaba olan Derâverd'den olmakla² beraber Medine'de doğmuş ve orada yetişmiştir. İlim ve hadis dinleme faaliyeti de yine Medine'de devam etmiş ve vefat edinceye kadar buradan ayrılmamıştır.³ İsbahân halkından olup Medine'ye sonradan geldiği de ifade edilmiştir.⁴ Görüldüğü kadarıyla kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

Buhârî (ö. 256/869) dedesinin Fars diyarında bulunan Derâbcerd kasabasından olduğunu belirtmiştir.⁵ İbn Hibbân (ö. 354/965) buraya nispetle Derâbcerdî denilmesinin lisan açısından zor bulunması nedeniyle Derâverdî denildiğini kaydetmiştir.⁶ Söz konusu nisbe, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) Müsned'lerinde ve Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) Sünen'inde yer alan bazı rivayetlerin isnâdlarında ise bundan biraz farklı olarak "el-Enderâverdî" şeklinde kayıtlıdır.⁷ Çok yaygın olmaması ve ricâle dair eserlerde genel olarak bu yönde bir bilginin bulunmaması⁸, nisbenin bu formunun bir yanılığın ürünü olma ihtimalini akla getirmektedir.

Bir başka görüşe göre de "Derâverdî", Abdülaziz b. Muhammed'in nisbesi değil lakabıdır ki bu lakabı ona Medineliler vermiştir. Bunun sebebi olarak da evine girmek isteyen kimseye "Enderûne" şeklinde hitap etmesi gösterilmektedir.⁹ Bu kelimenin Farsça olup, iç, dâhil, bâtın anlamlarına geldiği söylenmiştir.¹⁰ Kelimenin "Ender-âver" şeklindeki farklı bir versiyonunun yine Farsçada "İçeri gir!" anlamına geldiği de belirtilmektedir.¹¹

Zehebi'nin (ö. 748/1374), uzunca bir isnâd ile kaydettiği bir rivayet Derâverdî'nin dil bilgisi bakımından kusurları olduğunu göstermektedir. el-Abbâs¹² b. el-Muğîra b. Abdurrahman'ın babasından naklettiğine göre, Derâverdî bir kitabı arz yoluyla nakletmek

¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, Kitâbu't-Tabakâti'l-kebir, I-XI, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1421/2001, VII, 602; Mizzi, Ebu'l-Haccâc Cemalüddin Yusuf, Tehzibu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1403/1983, XVIII, 187; Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, I-XXIX, thk. Şuayb el-Arnaût, Ali Ebû Zeyd, Muhammed Nuaym el-Araksûsi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1402/1982, VIII, 366; İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalâni, Tehzibu't-Tehzib, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995, II, 592.

² İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 602; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 366; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 592.

³ İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 602; Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, XVIII, 187; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 593.

⁴ Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, XVIII, 188; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 366; İbn Hacer, Tehzibu't-tehzib, II, 592.

⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, Kitâbu't-târihi'l-kebir, I-IX, thk. Hâşim en-Nedvi ve diğerleri, Dâiratü'l-Maârifil-Osmaniyye, by., trs., VI, 25. Ayrıca bkz. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temimi el-Büstî, Kitâbu's-sikât, I-X, Dâiratü'l-Maârifil-Osmaniyye, Haydarâbâd 1398/1978, VII, 116; Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, XVIII, 188; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 592.

⁶ İbn Hibbân, Kitâbu's-sikât, VII, 117; İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 593.

⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, el-Müsned, I-L, thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995, IX, 298, no: 5402; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen, Dâru İbni'l-Cevzi, Kahire 1432/2011, Cihâd 145, no: 2713; Ebû Ya'lâ, el-Müsulî, Müsnedü Ebî Ya'lâ, I-XIII, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk 1404/1984, I, 17, no: 5. Ayrıca bkz. İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 593.

⁸ İbn Hacer'in, nisbenin, Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki şekline işaret ettiği belirtilmelidir. Bkz. İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 593.

⁹ Mizzi, Tehzibu'l-Kemâl, XVIII, 188; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 366; İbn Hacer, Tehzibu't-tehzib, II, 592-593.

¹⁰ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 366 (Dipnot). Kelime, iç, içeri, öz, gönül gibi anlamlara gelen "Derûn" formuyla Türkçemizde de kullanılmaktadır.

¹¹ Toksarı, Ali, "Derâverdî", DİA, İstanbul 1994, IX, 162.

¹² İbn Hacer'in Tehzibu't-Tehzib'inde bu isim Ayyâs olarak geçmektedir ki tashif olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, II, 593.

amacıyla babasının yanına bir toplulukla beraber gelir ve kitabı okur. Arz esnasında dili çok kötü kullanması ve kabul edilemez düzeyde irab hataları yapması üzerine babası ona, “Vay senin haline ey Derâverdi! Sen hadis rivayeti ile ilgilenmeden önce lisanını düzeltmeye daha çok muhtaçsın.” der.¹³

Derâverdi'nin, kendilerinden hadis aldığı birçok şeyhi olduğu gibi kendisinin rivayette bulunduğu birçok talebesi de bulunmaktadır. Hadis aldığı şeyhlerinden bazıları şöyle sıralanabilir: Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Şerik b. Abdullah b. Ebû Nemir (ö. 144/761), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760), Hişâm b. Urve (ö. 146/763), Amr b. Ebû Amr (ö. 144/761), Sevr b. Zeyd ed-Deylî (ö. 135/757), Humejd et-Tavîl (ö. 143/760), Cafer es-Sâdık (ö. 148/765), el-Hâris b. Fudayl (ö. ?), Rabîa b. Ebû Abdurrahman (ö. 136/754), Sa'd b. Saîd el-Ensârî (ö. 141/758), Ebû Hâzım b. Dinâr (ö. 140/757), Süheyl b. Ebû Sâlih (ö. 138/755), Safvân b. Süleym (ö. 132/749), Ebû Tuvâle Abdullah b. Abdurrahman (ö. 134/751), Abdülmecîd b. Süheyl b. Abdurrahman b. Avf (ö. ?), Abdülvâhid b. Hamza (ö. ?), Umâra b. Guzeyye (ö. 104/757), Amr b. Yahyâ el-Mâzinî (ö. 140/757), el-Alâ b. Abdurrahmân (ö. 132-139/749-756), Muhammed b. Amr b. Alkame (ö. 144-145/761-762), Musa b. Ukbe (ö. 141/758), Yezîd b. el-Hâd (ö. 139/756) ve daha başka âlimler.¹⁴

Kendisinden hadis nakleden râvîlerin bir kısmı da şunlardır: Şube b. el-Haccâc (ö. 160/777), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) (bunlar kendisinden büyüktürler), Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) (bu aynı zamanda şeyhlerindendir), Şâfiî (ö. 204/820), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14), İbn Vehb (ö. 197/813), Vekî (ö. 197/812), Dâvûd b. Abdullah el-Caferî (ö. ?), Abdullah b. Cafer er-Rakkî (ö. 220/835), el-Ka'nebî (ö. 221/836), Esbağ b. el-Ferec (ö. 225/840), Bişr b. el-Hakem (ö. 238/852-53), Saîd b. Mansûr (ö. 227/842), el-Humejdî (ö. 219/834), İbrahim b. Hamza (ö. 230/844), İshak b. İbrahim (ö. 237-238/851-852), Muhammed b. Yahyâ b. Ebû Ömer (ö. 243/857), Hârûn b. Ma'rûf (ö. 231/845), Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842), Mervân b. Muhammed et-Tâtârî (ö. 210/825), Ebû Mervân el-Osmanî (ö. 241/855), Ali b. Hucr (ö. 244/858-59), Ali b. Haşrem (ö. 257/870), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855), Ebû Mus'ab Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 242/856) ve diğer birçok kimse.¹⁵

Kaynaklarda Derâverdi'nin vefat yılı olarak genelde Hicrî 187 tarihi zikredilmektedir.¹⁶ Bununla beraber 186 yılının Safer ayında vefat ettiği de söylenmiştir.¹⁷ 182 veya 189 yıllarında vefat ettiğine dair de görüşler bulunmaktadır.¹⁸ Vefat yeri ise Medine'dir.¹⁹

¹³ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 368; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

¹⁴ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

¹⁵ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593. Derâverdi'nin şeyhlerinin ve talebelerinin uzunca bir listesi için bkz. Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 188-192.

¹⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 602; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl, I-VIII, thk. Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Abdülfettâh Ebû Sinne, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995, IV, 372; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, el-Kâşif fi marifeti men lehü rivâyetün fi'l-kütübü's-sitte, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde 1413/1992, I, 658; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 369.

¹⁷ Buhârî, Kitâbu't-târîhi'l-kebir, VI, 25; İbn Hibbân, Kitâbu's-sikât, VII, 116; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, Takrîbu't-Tehzîb, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, I, 607.

¹⁸ İbn Hibbân, Kitâbu's-sikât, VII, 117; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

¹⁹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 369.

A. Cerh ve Ta'dîl Âlimlerinin Derâverdi Hakkındaki Görüşleri

Derâverdi'nin bir hadis râvisi olarak güvenilirliği ile ilgili, âlimlerin farklı kanaatlere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin İbn Sa'd (ö. 230/845), onun çokça hadis rivayet ettiğini kaydetmiş ve buna, rivayetlerinde hata yaptığı bilgisini de eklemiştir.²⁰ Derâverdi'nin rivayetlerinde hata yaptığı hususu, Kitâbu's-sikât'ında yer vermiş olmakla beraber İbn Hibbân tarafından da dile getirilmiştir.²¹ Yine Sâcî de (ö. 307/920) sıdk ve emanet²² ehlerinden olduğunu ancak vehminin de çok olduğunu söylemiştir.²³

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise, ezberinden rivayet ettiği zaman vehmettiğini ve bunun kıymetinin olmadığını ancak kitabından rivayet ederse bunun kabul edilebileceğini belirtmiştir.²⁴ Yine Ahmed b. Hanbel'e göre Derâverdi ezberinden rivayet ettiğinde batıl şeyler söylemiştir.²⁵ Onun hıfzının kötü olduğu şeklindeki bu bilgiye Ebû Zür'a da (ö. 264/878) işaret etmiş ve hafızasından naklettiği şeylerde hata yaptığını ifade etmiştir.²⁶

Bir başka rivayete göre Ahmed b. Hanbel'e Abdülaziz ed-Derâverdi hakkında soru sorulduğunda, "Hadis talebi ile bilinir. Kendi kitabından rivayet ettiğinde o sahihtir. Diğer insanların kitaplarından rivayet ettiğinde ise vehmeder. Nitekim başkalarının kitaplarından okuyor ve hata yapıyordu. Ara sıra Abdullah b. Ömer'in hadisini kalb edip Ubeydullah b. Ömer'den rivayet ediyordu."²⁷ demiştir. Ahmed b. Hanbel'in bu değerlendirmesindeki "kalb"²⁸ hususu, yine Derâverdi'den bahsettiği bir başka değerlendirmesinde, "Onun Ubeydullah b. Ömer'den rivayet ettikleri aslında Abdullah b. Ömer'dendir."²⁹ şeklinde geçmiştir ki görüldüğü üzere öncekine göre daha kesin niteliklidir.

Mizzî'nin (ö. 742/1342) -Nesâî'nin (ö. 303/915) el yazısından okuduğunu belirterek kaydettiği bir bilgiye göre Nesâî de bir yerde Derâverdi'nin "kavî" olmadığını³⁰ söylemiş fakat bir başka yerde de râvide sorun bulunmadığını ifade etmiştir. Nesâî ayrıca onun Ubeydullah

²⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, VII, 602. Ayrıca bkz. Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 194-195. Mizzî, İbn Sa'd'ın Tabakât'ından naklettiği anlaşılabilir bu bilgiye râvinin sika olduğu bilgisini de eklemiştir.

²¹ İbn Hibbân, Kitâbu's-sikât, VII, 116.

²² Emanet, hadis usulünde râvinin sika yani güvenilir biri olduğunu ifade eden tabir olarak kullanılmıştır. Bkz. Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 74.

²³ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

²⁴ Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, el-Muğni fi'd-duafâ, I-II, thk. Nuruddîn İtr, İdâretü'l-İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Katar, trs., I, 565; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367.

²⁵ Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, el-Muğni fi'd-duafâ, I, 565.

²⁶ Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 194; Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, el-Kâşif, I, 658; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

²⁷ Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 193; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593; İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, I, 607.

²⁸ "Kalb" in (قلب) buradaki anlamı, bir hadis bir râvinin rivayeti ile meşhur iken o râvî yerine aynı tabakadan diğer bir râvinin getirilmesidir ki hadis hırsızlığı olarak görüldüğü ve böyle hadislere "mesrûk" (مسرুক) denildiği nakledilmektedir. Bkz. Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman, Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1430/2009, s. 168; Naim, Ahmed, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I-III, DİB Yay., Ankara 1987, I, 307; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 176.

²⁹ Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 192-193.

³⁰ "Kavî değildir" (ليس بقوى) tabiri, ikinci mertebeden bir cerh lafzı olup haklarında bu tabirin kullanıldığı râvilerin naklettiği hadisler itibâr için yazılabilir. Bkz. Naim, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 397; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 201.

b. Ömer'den rivayetlerinin “münker”³¹ olduğunu da belirtmiştir ki bu yukarıda Ahmed b. Hanbel'den nakledilen değerlendirmeyi teyit etmektedir.³²

Derâverdî hakkındaki olumsuz değerlendirmelerin en ağırı ise Ebû Hâtim'in (ö. 277/890) onunla ihticâc olunamayacağı şeklindeki görüşüdür.³³

Buhârî'nin, Derâverdî'den hadis nakletmiş olmakla beraber onu desteklemek amacıyla yanında bir başka râviyi de zikretmiş olması³⁴, onun hakkında yapılan bilhassa hata/vehim şeklindeki, genelde zabt kusurunu gösteren menfi değerlendirmelerle ilgili görünmektedir. Yine Abdurrahman b. Mehdî'nin ondan sadece bir hadis rivayet ettiği yönündeki bilgi de³⁵ bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Derâverdî hakkında yapılan bu menfi yorumlar yanında müsbet değerlendirmeler de yapılmıştır ki Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) onu sika³⁶ olarak gördüğü yönündeki bilgi³⁷ buna örnek verilebilir. Yine Muhammed b. Sa'd³⁸ ve İclî de onun sika olduğunu belirtmişlerdir.³⁹ Ayrıca Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/848) Derâverdî'nin, sika-hüccet⁴⁰ olduğu görüşü nakledildiği gibi⁴¹ Ali b. el-Medîni de (ö. 234/848-49) onun sika-sebt olduğunu söylemiştir.⁴²

Ma'n b. İsâ'nın (ö. 198/814) Derâverdî hakkındaki değerlendirmesi ise oldukça dikkat çekicidir ki, onun, “Müminlerin (hadis ilminde) emiri olmaya uygun olduğu” şeklindedir.⁴³

Bir başka rivayete göre de Yahyâ b. Maîn, Derâverdî'yi diğer bazı muhaddislerle kıyaslamaktadır. Buna göre Derâverdî, Füleih b. Süleyman (ö. 168/784), İbn Ebu'z-Zinâd (ö. 174/790), Ebû Uveys ed-Derâverdî (ö. ?) sonra da İbn Ebû Hâzim'den (ö. 184/800) daha sağlamdır.⁴⁴ Yahyâ b. Maîn'den nakledilen başka bir değerlendirme ise Derâverdî'de bir sorun

³¹ “Münker” (مُنْكَرٌ), sika râviye muhalefetten doğan bir hadis çeşididir. Şayet sika râviye muhalefet eden râvi zayıf ise hadis bu ismi alır. Muhalif râvi de sika ise bu durumda hadise “şâzz” (شَاذٌ) denir. Bununla beraber mezkûr iki ıstılah arasında fark bulunmadığı da söylenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süyûtî, Tedrîbü'r-râvi, s. 130-135; Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 123-126; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 271-273.

³² Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 194; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593; İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, I, 607.

³³ Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, el-Muğni fi'd-duafâ, I, 565; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367. Üçüncü mertebeden bir cerh lafzı olan bu tabirin (لا يجمع به) kullanıldığı râvilerin naklettiği hadisler de, her ne kadar ihticâca elverişli değilseler de büsbütün yabana da atılmazlar ve itibâr için yazılırlar. Bkz. Süyûtî, Tedrîbü'r-râvi, s. 203; Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 397; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 196.

³⁴ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 195; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 368; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

³⁵ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

³⁶ Ta'dilin üçüncü mertebesine ait bu lafız, râvinin adalet ve zabt sıfatına sahip olduğunu, güvenilirliğini ve rivayetleri ile gönül rahatlığıyla ihticâc olunabileceğini gösterir. Bkz. Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 392; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 359.

³⁷ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 192; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

³⁸ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 192-194.

³⁹ İclî, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih Ebu'l-Hasen, Ma'rifetü's-sikât, I-II, thk. Abdülalim Abdülazim el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medine 1405/1985, II, 97; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593.

⁴⁰ Ta'dilin ikinci mertebesine ait bu lafızlar, üçüncü mertebesinde tek tek kullanılan sika, hüccet, sebt, adl, mutkîn, hâfiz, dâbit gibi lafızlardan ikisinin peş peşe kullanılmasıyla meydana gelen lafızlardır. Hakkında bu yönde değerlendirme yapılmış olan râvilerin hadisleri kabul edilir ve dini konularda delil olarak kullanılır. Bkz. Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 391; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 360.

⁴¹ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 194.

⁴² Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371.

⁴³ Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367.

⁴⁴ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 193; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II, 593; Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, el-Kâşif, I, 658; Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 367.

olmadığı (ليس به بأس)⁴⁵ yönündedir ki⁴⁶ böyle bir değerlendirme yukarıda Nesâî'den de nakledilmişti. Bu ta'dil lafzının Yahyâ b. Maîn tarafından âlimlerin genelinden farklı ve kendine has bir istilâh olarak “sika” anlamında kullanıldığı⁴⁷ dikkate alınırsa onun Derâverdi'nin güvenilirliğini bu lafızla da ifade etmiş olduğu söylenebilir. Ancak konunun tartışmalı olduğu ve Yahyâ b. Maîn'in bu lafızla tam olarak neyi kastettiği hususunda farklı görüşlerin bulunduğu da belirtilmelidir.⁴⁸

Zehebî de Medine ulemasından “sadûk”⁴⁹ bir râvî olduğunu belirtmekle beraber başkalarının ondan daha sağlam olduğunu da söylemiştir.⁵⁰ Yine Zehebî'nin, Derâverdi'nin naklettiği hadislerin Kütüb-i sitte içerisinde yer almasını onun lehine bir durum olarak gördüğü anlaşılmaktadır.⁵¹ Derâverdi'nin hadislerinin hasen mertebesinin altına düşmeyeceği de yine Zehebî tarafından ifade edilmiştir.⁵²

Ayrıca Şube b. el-Haccâc (ö. 160/776) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) gibi kendisinden yaşça ve ilim itibarıyla büyük ve hadis ilminin en önemli temsilcilerinin Derâverdi'den hadis nakletmiş olması da onun güvenilirliği hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Yine başta Müslim (ö. 261/875) olmak üzere diğer kütüb-i sitte musannıflarının Derâverdi ile, kendisini bir başka râvî ile destekleme gereği duymaksızın doğrudan ihticâda buldukları da görülmektedir. Onun naklettiği hadislerin Müsned ve Musannef türündeki diğer birçok eserde tahrir edildiği de ifade edilmelidir ki şimdiki bölümde söz konusu rivayetlerin bazıları ele alınmaya çalışılacaktır.

B. Derâverdi'den Nakledilen Bazı Rivayetler

Önceki bölümde Derâverdi'nin adalet ve zabt durumu ile ilgili verilen bilgilerden onun daha çok zabtı hususunda tenkit edildiği, adaletine yönelik ise herhangi bir tenkidin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bölümde Derâverdi'nin yer aldığı bazı isnâdlar ve bu isnâdlara ait metinler ele alınacak ve bu metinlerin farklı isnâdlarla nakledilen versiyonları ile karşılaştırma yapılarak onun zabtı konusunda bir fikir elde edilmeye çalışılacaktır. Bu yöntem, Müslim'in, Sahîh'inin mukaddimesinde kaydetmiş olduğu, rivayetlerin sıhhatini belirlemenin temel ilkelerinden biri ile de ilgilidir. Buna göre bir muhaddisin naklettiği hadisin, hıfzı güçlü ve makbul olan diğer râvîlerin rivayetleri ile karşılaştırıldığında bunlara muhalefet etmesi veya hemen hemen onların rivayetlerine uygun düşmemesi münkerlik alameti olarak görülmektedir. Bu muhaddisin hadislerinin çoğunluğu böyle ise bu durumda

⁴⁵ Ta'dilin dördüncü mertebesine ait olan bu lafız, râvinin naklettiği hadisin yazılıp gözden geçirilebileceğini gösterir. Çünkü bu ibare râvinin zabt düzeyi hakkında fikir vermediğinden, rivayeti, zabtı kusursuz olan hâfizların rivayetlerine uygunluğu ölçüsünde değer kazanır. Bkz. Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, s. 201; Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 392; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 195.

⁴⁶ Mizzi, Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII, 193.

⁴⁷ Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 392-393; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 195.

⁴⁸ Konuyla ilgili tartışmalar ve İrakî'nin farklı bir yorumu için bkz. Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, s. 201; Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 393; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 195-196.

⁴⁹ Bu lafız da (صدوق) ta'dilin dördüncü mertebesine ait olup yukarıda ليس به بأس lafzı hakkında verilen bilgiler bunun için de geçerlidir. Bkz. Süyûtî, Tedrîbü'r-râvî, s. 201; Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I, 392; Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 333.

⁵⁰ Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 371; Zehebî, el-Muğni fi'd-duafâ, I, 565. Ayrıca bkz. İbn Hacer, Takribu't-Tehzîb, I, 607.

⁵¹ Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 368.

⁵² Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, VIII, 368.

o, hadisleri terk edilen, rivayetlerinin kabulü ve onlarla amel edilmesi uygun olmayan birisidir.⁵³ Buna binaen bir râvînin rivayetlerinin, sika sayılan diğer râvîlerin rivayetleri ile uyuşmasının da kendisinin güvenilir ve rivayetlerinin hüccet olduğunu gösterdiği söylenebilir. Derâverdi'nin rivayetlerinin diğer râvîlerin rivayetleri ile karşılaştırılması bu bakımdan önem taşımaktadır.

Müslim'in yukarıda yer verilen münker tanımı hakkında Nevevî'nin yaptığı değerlendirme de önemlidir. Buna göre buradaki münker, muhaddislerce de kabul edilen anlamıyla merdûd münkerdir. Muhaddisler, sikanın münferid olarak naklettiği hadise de münker ismini verirler. Fakat bu sika zabtı tam ve mutkin (hadis ilminde özenli, dikkatli ve sağlam) olursa rivayeti merdûd münker sayılmaz.⁵⁴ Bu bakımdan Derâverdi'nin sika bir râvî olduğu yönündeki değerlendirmeler dikkate alındığında onun münferiden naklettiği rivayetlerin dahi makbûl olduğu söylenebilir.

Çalışmada sınırlı sayıda rivayet incelenecektir ki bu durum, mevzu bahis olan râvî hakkında genel bir sonuca varma açısından yetersiz görülebilir. Ancak ifade edilmelidir ki bu çalışmanın hacmi bakımından, Derâverdi'den nakledilen bütün rivayetleri tahlil etme imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu bölümde seçilen rivayetlerin örneklendirme amaçlı olduğu bilinmelidir. Herhangi bir kaynak tahdidi yapmadan seçilen rivayetler şunlardır:

1)

عن أبي هريرة أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أرأيتم لو أن نهرا بباب أحدكم يغتسل فيه كل يوم خمسا ما تقول ذلك

يبقي من درنه قالوا لا يبقي من درنه شيئا قال فذلك مثل الصلوات الخمس يمحو الله به الخطايا

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Ne dersiniz? Birinizin kapısının önünde bir nehir olsa da bu nehirde her gün beş kere yıkansa kirinden bir şey kalır mı?” Sahâbîler bu soruya, “O kimsenin kirinden hiçbir şey kalmaz.” diyerek cevap verdiler. Hz. Peygamber de, “İşte beş vakit namaz da bunun gibidir. Allah onunla günahları siler.” buyurdu.⁵⁵

Bu rivayetin Buhârî'nin Sahîh'indeki isnâdı, “İbrahim b. Hamze- İbn Ebû Hâzim ve Derâverdi- Yezîd b. Abdullah (İbnü'l-Hâd)- Muhammed b. İbrahim- Ebû Seleme b. Abdurrahman- Ebû Hureyre.” şeklindedir. Rivayet, temeli mezkûr isnâd ile aynı olmak üzere, Ebû Avâne'nin Mûsned'inde de bir yerde tek bir isnâd ile başka bir yerde de birleştirilmiş iki isnâd ile tahrir edilmiştir. Derâverdi hem tek isnâdda hem de birleştirilmiş isnâdlardan ikincisinde, Buhârî'nin Sahîh'indekinin hilafına başka bir râvî ile makrûn olarak değil tek başına yer almıştır. Söz konusu isnâdların ilgili kısımları da şöyledir: “Babam (İshâk)- Ebû Mervân- Abdülaziz ed-Derâverdi- Yezîd b. el-Hâd.”; “Ebû Ümeyye- Yakûb b. Muhammed ez-Zührî- Abdülaziz b. Muhammed- Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd.”⁵⁶ Bezzâr'ın Mûsned'indeki

⁵³ Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, el-Câmiu's-sahîh, I-III, Çağrı Yay. ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992, Mukaddime, I, 7.

⁵⁴ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc, I-XVIII, thk. Muhammed Beyyûmî, Dâru'l-Gaddî'l-Cedîd, Kahire 1429/2008, I, 76.

⁵⁵ Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, el-Cami'u's-sahîh, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Mevâkît 6, no: 528.

⁵⁶ Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî, Mûsnedü Ebî Avâne, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., I, 282, 364, no: 990,

isnâdda da Derâverdi yine makrûnu olmaksızın yer almış olup isnâdın bu kısmı, “Muhammed b. Ma’mer- Ebû Âmir- Abdülaziz b. Muhammed- Yezîd b. el-Hâd.” şeklindedir.⁵⁷

Rivayet Derâverdi’nin bulunmadığı isnâdlarla da nakledilmiştir. Örneğin Müslim’in Sahih’inde Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd’in üstündeki râvilerde iki farklı isnâd birleştirilmiş olarak bulunmaktadır ki şöyledir: “Kuteybe b. Saîd- Leys b. Sa’d.” ve “Kuteybe- Bekr b. Mudar.”⁵⁸ Bu iki isnâddan ilki aynı zamanda Tirmizî’nin⁵⁹ ve Nesâî’nin de⁶⁰ isnâdı olup, Tirmizî ayrıca ikinci isnâda da işaret etmiştir. Yine Ahmed b. Hanbel de Müsned’inde bu rivayeti mezkûr iki isnâddan ikincisi ile tahrir etmiş, diğer isnâda da işaret etmiştir.⁶¹ Dârimî’nin Sünen’indeki isnâd ise baş kısmı itibariyle “Abdullah b. Sâlih- Leys- Yezîd b. Abdullah el-Hâd.” şeklindedir.⁶²

Kaydedilen bu bilgilerin gösterdiği üzere rivayeti Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd’dan nakleden, Derâverdi’den başka, Buhârî’nin kendisiyle makrûn olarak zikrettiği İbn Ebû Hâzim ve diğer eserlerdeki isnâdlarda yer alan Bekr b. Mudar ve Leys b. Sa’d olmak üzere üç râvî bulunmaktadır. Bunlardan Abdülaziz b. Ebû Hâzim hakkında kaynaklarda sika, sadûk, fakih olduğu ve kendisinde bir sorun bulunmadığı yönünde değerlendirmeler görülmektedir.⁶³ Bekr b. Mudar hakkındaki bilgiler de sâlih ve âbid bir zat, sika ve sika-sebt olduğu yönündedir.⁶⁴ Yine Leys b. Sa’d’ın da sika, sika-sebt, kesîru’l-ilm, sahîhu’l-hadis, sadûk, imâm, (Şâfiî tarafından) Mâlik’ten daha fakih ve sünnete ondan daha çok tabi olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁶⁵ Rivayetin, zikredilen kaynaklardaki metinlerinde küçük birkaç zamir farkı dışında lafız farklılığı olmadığı dikkate alındığında, Derâverdi’nin, bahsedilen diğer sika râvilerle metin hususunda uyum içerisinde olduğu görülecektir. Yine rivayetin merfu ve mevsûl olarak nakli hususunda da uyum bulunmaktadır ki bunlar onun zabtı hakkında olumlu yönde fikir vermektedir.

2)

عن أبي سعيد الخدري أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول إذا رأى أحدكم رؤيا يحبها فإنما هي من الله فليحمد الله عليها وليحدث بها وإذا رأى غير ذلك مما يكره فإنما هي من الشيطان فليستعد من شرها ولا يذكرها لأحد فإنها لا تضره

Ebû Saîd el-Hudrî’den nakledildiğine göre o, Rasûlullah’ın şöyle dediğini işitmiştir: “Sizden biriniz hoşuna giden bir rüya görürse (bilsin ki) o sadece Allah’tandır. Bu rüya için Allah’a hamdetsin ve onu başkalarına da anlatsın. Bundan başka, hoşlanmadığı bir rüya

1313.

⁵⁷ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık el-Atekî, Müsnedü’l-Bezzâr (Bahru’z-zehâr), I-XVIII, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa’d, Sabrî Abdulhâlık eş-Şâfiî, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medine 1988-2009, XV, 186, no: 8566.

⁵⁸ Müslim, Mesâcid 283, no: 667.

⁵⁹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, Câmiu’t-Tirmizî, Dâru’s-Selâm, Riyâd 1999, Emsâl 80, no: 2868.

⁶⁰ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî, es-Sünen, tsh. Ahmed Şemsüddin, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2009, Salât 7, no: 460.

⁶¹ Ahmed, el-Müsneid, XIV, 494, no: 8924, 8925.

⁶² Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed et-Temîmî es-Semerkandî, Müsnedü’l-Dârimî (Sünenü’l-Dârimî), I-IV, thk. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru’l-Muğni, el-Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Suûdiyye 1412/2000, II, 755, no: 1221.

⁶³ İbn Hacer, Tehzîbu’t-Tehzîb, II, 583; İbn Hacer, Takribu’t-Tehzîb, I, 602.

⁶⁴ İbn Hacer, Tehzîbu’t-Tehzîb, I, 246; İbn Hacer, Takribu’t-Tehzîb, I, 136.

⁶⁵ İbn Hacer, Tehzîbu’t-Tehzîb, III, 482-483; İbn Hacer, Takribu’t-Tehzîb, II, 48.

gördüğünde ise şüphesiz ki bu da şeytandandır. Rühayı gören bunun şerrinden Allah'a sığınsın ve rüyasını kimseye söylemesin. Böylece o, rüya sahibine asla zarar vermez.”⁶⁶

Buhârî bu rivayeti, birinde Derâverdi'nin de yer aldığı iki isnâd ile tahrir etmiştir ki bunlar şöyledir: “Abdullah b. Yusuf- Leys- İbnü'l-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.”⁶⁷; “İbrahim b. Hamze- İbn Ebû Hâzim ve Derâverdi- İbnü'l-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.”⁶⁸

Ebû Ya'lâ da Müsned'inde rivayeti, Derâverdi -bir başka râvî ile makrûn olarak değil- tek başına olmak üzere Buhârî'nin, “İbnü'l-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.” şeklindeki temel isnâdı ile tahrir etmiştir.⁶⁹

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Tirmizî'nin Sünen'inde aynı isnâd ile tahrir edilmiştir. Bu ortak isnâdın da Buhârî'nin ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğu belirtilmiştir.⁷⁰ Söz konusu isnâd, “Kuteybe b. Saîd- Bekr b. Mudar- İbnü'l-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.”⁷¹ şeklindedir.

Görüldüğü üzere bu rivayetin isnâdında da Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd'dan nakleden râvîler ilk olarak zikredilen rivayetteki ile aynıdır. Dolayısıyla o rivayet ile ilgili olarak yapılan değerlendirmenin bu rivayet hakkında da geçerli olduğu söylenebilir. Derâverdi'nin bulunduğu isnâd ile nakledilen metin ile diğer sahîh isnâdlarla gelen metinler arasında lafız farkı, anlama etki etmeyen önemsiz bir iki örnek dışında yoktur. Yine ref' ve îsâl noktasında da her hangi bir fark görülmemektedir ki bu durum mevzu bahis olan râvînin zabt durumu hakkında müsbet yönde fikir vermektedir.

3)

عن أبي سعيد الخدري أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الرؤيا الصالحة جزء من ستة وأربعين جزءا من النبوة

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre o, Rasûlullah'ın (a.s.) şöyle dediğini işitmiştir: “Sâliha rüya nübüvvetin kırk altı bölümünden biridir.”⁷²

Bu rivayetin Buhârî'nin tahrir etmiş olduğu isnâdı, “İbrahim b. Hamze- İbn Ebû Hâzim ve Derâverdi- Yezîd (İbnü'l-Hâd)- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.” şeklindedir. Bu isnâd yukarıda ikinci sırada kaydedilen Buhârî hadisinin ikinci isnâdı ile aynıdır. Rivayeti, Ahmed b. Hanbel, Müslim, Nesâî ve Ebû Ya'lâ da eserlerinde aynı lafızlarla tahrir etmişlerdir. Yalnız bu eserlerdeki isnâdlar Buhârî'nin isnâdından farklıdır. Sahîh olduğu belirtilen⁷³, Müsned'deki rivayetin isnâdı şu şekildedir: “Abdussamed- Babası (Abdulvâris b. Saîd)- Huseyn- Yahyâ- Ebû Seleme- Ebû Hureyre.”⁷⁴ Müslim'in Sahîh'indeki birleştirilmiş iki isnâddan ilki, “İsmail b. el-Halîl- Ali b. Misher- el-A'meş- Ebû Sâlih- Ebû Hureyre.” diğeri de, “İbn Numeyr- Babası- el-A'meş- Ebû Sâlih- Ebû Hureyre.” şeklinde olup bunlardan İbn

⁶⁶ Buhârî, Ta'bir 3, 46, no: 6985, 7045.

⁶⁷ Buhârî, Ta'bir 3, no: 6985.

⁶⁸ Buhârî, Ta'bir 46, no: 7045.

⁶⁹ Ebû Ya'lâ, el-Müsned, II, 512, 513, no: 1363.

⁷⁰ Ahmed, el-Müsned, XVII, 108, no: 11054 (Tahkik notu).

⁷¹ Ahmed, el-Müsned, XVII, 107-108, no: 11054; Tirmizî, Daavât 52, no: 3453.

⁷² Buhârî, Ta'bir 4, no: 6989.

⁷³ Ahmed, el-Müsned, XIV, 416, no: 8819 (Tahkik notu).

⁷⁴ Ahmed, el-Müsned, XIV, 416, no: 8819.

Misher'in hadisinin lafızları kaydedilen metnin lafızları ile aynıdır.⁷⁵ Sünenü'l-kübrâ'daki isnâd ise, "Ali b. Hucr- İsmail- Muhammed- Ebû Seleme- Ebû Hureyre."⁷⁶ şeklindedir. Ebû Ya'lâ'nın Müsned'inde de isnâd, "Saïd b. Yahyâ b. Saïd el-Emevî- Babası- İbn Cüreyc- Ömer b. Ebû Huseyn- İkrime- İbn Abbâs."⁷⁷ şeklinde olup ricâlinin sahîh ricâli olduğu belirtilmiştir.⁷⁸

Görüldüğü üzere bu rivayette de Derâverdi yoluyla gelen metin diğer sahîh isnâdlarla gelen metinlerle aynıdır. Ancak ifade edilmelidir ki rivayet yukarıda kaydedilen lafızlarla mezkûr eserlerde geçmekle beraber kısmî lafız farkları ile hem bu eserlerde hem de başka birçok kaynakta yer almıştır. Örneğin bazı rivayetlerde "Sâliha rüya (الرؤيا الصالحة)" yerine "Müminin rüyası (رؤيا المؤمن)" ibaresi görülmektedir ki⁷⁹ bu rivayetler Ebû Hureyre, Ubâde b. es-Sâmit, Enes b. Mâlik, Ebû Razîn el-Ukaylî, Avf b. Mâlik ve İbn Abbâs gibi farklı sahâbilerden, sahîh oldukları belirtilen⁸⁰ farklı isnâdlarla nakledilmişlerdir. Fakat bunun anlama etki etmeyen önemsiz bir fark olduğu söylenebilir.

Yine mezkûr hadiste kırk altı olarak yer alan nübüvvetin bölümleri bazı rivayetlerde kırk⁸¹, kırk beş⁸² ve yetmiş⁸³ olmak üzere farklı sayılarda yer almıştır. Ancak bu farklılığın da rivayetin zabtı ile ilgili bir kusur olmadığı ve râvî tasarrufundan ziyade, "nübüvvetin birçok bölümü vardır" anlamında olmak üzere Hz. Peygamberin (a.s.) çeşitli zamanlardaki farklı ifadeleri olduğu düşünülebilir. Nitekim bir rivayette bu bölümler kırk küsur olarak belirlenmiştir.⁸⁴ Bunun bir benzeri olarak da imanın şubelerinin sayısı ile ilgili farklı rakamlar veren rivayetler zikredilebilir.⁸⁵

⁷⁵ Müslim, Rûyâ 8, no: 2263.

⁷⁶ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî, es-Sünenü'l-kübrâ, I-XII, thk. Hasen Abdülmün'im Şelebi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001, IX, 332, no: 10674.

⁷⁷ Ebû Ya'lâ, el-Müsned, IV, 249, no: 2361.

⁷⁸ Ebû Ya'lâ, el-Müsned, IV, 249, no: 2361 (Tahkik notu).

⁷⁹ Bkz. Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd, el-Müsned, I-IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Mısır 1419/1999, I, 469, no: 576; Abdurrezzak, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, el-Musannef, I-XI, thk. Habiburrahman el-Azamî, el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1403/1983, XI, 211, no: 20352; İbnü'l-Ca'd, Ali Ebu'l-Hasen el-Cevherî el-Bağdâdî, Müsnedü İbni'l-Ca'd, Müessesetü Nâdir, Beyrut 1410/1990, I, 207, no: 1364; İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, el-Musannef, I-XXI, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble, byy., trs., XVI, 30, no: 31100; Ahmed, el-Müsned, XII, 107, no: 7183, XIII, 83, no: 7643; Buhârî, Ta'bir 4, no: 6987, 6988; 26, no: 7017; Dârimî, es-Sünen, II, 1358, no: 2183; Müslim, Rûyâ 6, 8, no: 2263; 7, no: 2264; Ebû Dâvûd, Edeb 96, no: 5018; Tirmizî, Rûyâ 1, no: 2271; 10, no: 2291; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, es-Sünen, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs., Ta'bir 1, no: 3894; Bezzâr, el-Müsned, VII, 125, 177, no: 2678, 2743; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, VI, 435, no: 3812; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temimî el-Büstî, Sahîhu İbn Hibbân bitertibi İbn Balabân, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993, XIII, 415, no: 6050; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-kebir, I-XX, thk. Hamdi b. Abdülmeccid es-Selefi, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983, XI, 245, no: 11627; Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâburî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, IV, 432, no: 8174, 8175.

⁸⁰ Tirmizî, Rûyâ 1, no: 2271; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 432, no: 8174, 8175; Ahmed, el-Müsned, XII, 107, no: 7183; XIII, 83, no: 7643 (Tahkik notları); Ebû Dâvûd, Edeb 96, no: 5018 (Tahkik notu); İbn Mâce, Ta'bir 1, no: 3894 (Tahkik notu); Ebû Ya'lâ, el-Müsned, VI, 435, no: 3812 (Tahkik notu).

⁸¹ Tayâlisî, el-Müsned, II, 414, no: 1184; Ahmed, el-Müsned, XXVI, 111, no: 16191; 116, no: 16197; Tirmizî, Rûyâ 6, no: 2278; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir, XIX, 205, no: 16132.

⁸² Bezzâr, el-Müsned, XV, 330, no: 8884; XVII, 265, no: 9958.

⁸³ Abdurrezzak, el-Musannef, XI, 213, no: 20357; Müslim, Rûyâ 9, no: 2265; Bezzâr, el-Müsned, XII, 75, no: 5518, 5519.

⁸⁴ Bezzâr, el-Müsned, XVII, 265, no: 9958.

⁸⁵ Bkz. Abdurrezzak, el-Musannef, XI, 126, no: 20105; İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, XIII, 41, no: 25848; Ahmed, el-Müsned, XV, 212, no: 9361, 465, no: 9748; Müslim, İman 58, no: 35. Ebû Dâvûd, Sünnet 15, no: 4676; Tirmizî, İman 6, no: 2614; Nesâî, İman 16, no: 5015; İbn Hibbân, es-Sahîh, I, 384, no: 166.

4)

عن عباس بن عبد المطلب أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول ذاق طعم الإيمان من رضي بالله ربا وبالإسلام ديناً

ومحمد رسولاً

Abbâs b. Abdulmuttalib'den nakledildiğine göre o, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Her kim Allah'ı rab, İslâm'ı din ve Muhammed'i de rasûl olarak tanır, benimserse imanın tadını almış olur.”⁸⁶

Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde sahîh oldukları belirtilen⁸⁷ ve ilkinde Derâverdi'nin de bulunduğu iki isnâd ile tahrir edilmiştir ki bunlar, “Muhammed b. İdris eş-Şâfi- Abdülaziz b. Muhammed (ed-Derâverdi)- Yezîd b. el-Hâd- Muhammed b. İbrahim- Âmir b. Sa'd- Abbâs b. Abdulmuttalib.”⁸⁸ ve “Kuteybe b. Saîd- Leys b. Sa'd- İbnü'l-Hâd- Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris- Âmir b. Sa'd- Abbâs b. Abdulmuttalib.”⁸⁹ şeklindedir. Ancak ikinci isnâd ile nakledilen metinde “rasûlen (رسولا)” yerine “nebiyyen (نبيا)” kelimesi bulunmaktadır.

Rivayeti Müslim de Sahîh'inde yukarıda kaydedilen metinle ve baş tarafı, “Muhammed b. Yahyâ b. Ebû Ömer el-Mekkî ve Bişr b. el-Hakem- Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi.” olmak üzere yukarıdaki isnâd ile nakletmiştir.⁹⁰ Bezzâr'ın Müsned'inde de Derâverdi'den nakleden râvî Muhammed b. Ukbe es-Sedûsî olmak üzere durum yine böyledir.⁹¹ Rivayet Ebû Ya'lâ'nın Müsned'inde de, “ve bi-Muhammedin nebiyyen (و بمحمد نبيا)” ibaresi ile, Derâverdi'den nakleden râvî Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî olmak üzere ve isnâdda Derâverdi ile beraber İbn Ebû Hâzim de zikredilmek üzere tahrir edilmiştir.⁹² Tirmizî ise Sünen'inde rivayete Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki ikinci isnâd ve metinle yer vermiş ve hasen-sahîh olarak değerlendirmiştir.⁹³ İbn Hibbân'ın Sahîh'inde de durum, el-Hasen b. Süfyân'ın Kuteybe b. Saîd'den nakli suretiyle olmak üzere böyle olup rivayetin isnâdı da sahîh olarak değerlendirilmiştir.⁹⁴

Kaydedilen bu bilgilerin de ortaya koyduğu üzere rivayetin Derâverdi'nin bulunduğu isnâd dışında temeli itibariyle aynı olmak üzere ve Kuteybe'nin Leys'den nakli suretiyle bir isnâdı daha bulunmaktadır ki bu râvîlerin sika râvîler olduğuna daha öncede işaret edilmişti. Yine görüldüğü gibi mezkûr isnâdlar sahîh olarak da değerlendirilmiştir. Hadisin sonundaki “rasûl” ve “nebi” kelimeleri arasındaki fark dikkate alınmazsa bu örnekte de Derâverdi yoluyla gelen metnin diğer isnâdın metni ile lafız bakımından uyum arz ettiğini söylemek mümkündür.

⁸⁶ Ahmed, el-Müsne'd, III, 299, no: 1778, 1779.

⁸⁷ Ahmed, el-Müsne'd, III, 299, no: 1778, 1779 (Tahkik notları).

⁸⁸ Ahmed, el-Müsne'd, III, 299, no: 1778.

⁸⁹ Ahmed, el-Müsne'd, III, 299, no: 1779.

⁹⁰ Müslim, İman 56, no: 34.

⁹¹ Bezzâr, el-Müsne'd, IV, 145, no: 1318.

⁹² Ebû Ya'lâ, el-Müsne'd, XII, 48, no: 6692.

⁹³ Tirmizî, İman 10, no: 2623.

⁹⁴ İbn Hibbân, es-Sahîh, IV, 592, no: 1694.

5)

عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم وذكر عنده عمه أبو طالب فقال لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة فيجعل في صحاح من النار يبلغ كعبه يغلي منه أم دماغه

Ebû Saïd el-Hudrî'den (r.a.) nakledildiğine göre o, Rasûlullah'ı (a.s.), amcası Ebû Tâlib yanında anıldığı zaman şöyle derken işitmiştir: “Umulur ki benim şefaati kıyamet gününde amcama fayda verir. Bu sayede amcam topuklarına kadar ulaşan ateşten bir çukura konulur. Bu çukur sebebiyle onun beyninin özü kaynar.”⁹⁵

Buhârî bu rivayeti yukarıda da zikredilen, “İbrahim b. Hamze- İbn Ebû Hâzim ve Derâverdi- Yezîd (İbnü'l-Hâd)- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saïd el-Hudrî.” isnâdı ile tahrir etmiştir. Buhârî rivayeti bir başka yerde de Ebû Tâlib'in ismini zikretmeksizin ve “ümmü dimâğihî (أم دماغه)” yerine sadece “dimâğuhû (دماغه)” ibaresiyle tahrir etmiştir ki buradaki isnâd da baş tarafı itibarıyla, “Abdullah b. Yusuf- Leys- Yezîd (İbnü'l-Hâd).” şeklindedir.⁹⁶ Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde rivayeti, “Kuteybe b. Saïd- Leys b. Sa'd- Yezîd (İbnü'l-Hâd)- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saïd el-Hudrî.” şeklindeki, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olduğu belirtilen⁹⁷ bir isnâd ile iki ayrı yerde ve aynı metinle tahrir etmiştir.⁹⁸ Rivayetin Müslim'in Sahîh'indeki isnâdı ve metni de Müsned'deki ile aynıdır.⁹⁹ Ebû Avâne ise Müsned'inde rivayeti temeli, “Yezîd (İbnü'l-Hâd)- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saïd el-Hudrî.” olmak üzere üç farklı isnâd ve yukarıda kaydedilenle aynı sayılabilecek tek metin ile tahrir etmiştir. Bu isnâdlardan ikisinde Derâverdi de Yezîd'den nakleden râvî olarak bulunmaktadır. Diğer isnâdda ise Yezîd'den nakleden râvî sika, sika-sebt, sika-sika, adl, fakîh ve zâhid olduğu belirtilen¹⁰⁰ Hayve b. Şureyh'tir.¹⁰¹ Rivayet Ebû Ya'lâ'nın Müsned'inde de Derâverdi'nin Yezîd'den naklettiği bir isnâd ve yukarıdaki metinde olduğu gibi “ümmü dimâğihî (أم دماغه)” ibaresi ile tahrir edilmiştir.¹⁰²

Kaydedilen bilgilerin ışığında mezkûr rivayetin -sahîh olarak değerlendirilen isnâdlarla nakledilen- farklı metinleri ile Derâverdi'nin bulunduğu isnâdlarla gelen metinleri arasında lafız farkı bulunmadığını söylemek mümkündür. Bir iki küçük fark varsa da dikkate alınmayabilir. Görüldüğü kadarıyla rivayetin merfû ve mevsûl olarak nakli hususunda da herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

6)

عن عائشة رضي الله عنها أن قوما قالوا للنبي صلى الله عليه وسلم إن قوما يأتونا باللحم لا ندري أذكر اسم الله عليه أم لا فقال سمو عليه أتم وكلوه قالت وكانوا حديثي عهد بالكفر

⁹⁵ Buhârî, Rikâk 51, no: 6564.

⁹⁶ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 40, no: 3885.

⁹⁷ Ahmed, el-Müsned, XVII, 113, no: 11058 (Tahkik notu).

⁹⁸ Ahmed, el-Müsned, XVII, 113, no: 11058, XVIII, 49, no: 11470.

⁹⁹ Müslim, İman 360, no: 210.

¹⁰⁰ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, I, 508, 509; İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, I, 252.

¹⁰¹ Ebû Avâne, el-Müsned, I, 92, no: 281.

¹⁰² Ebû Ya'lâ, el-Müsned, II, 512, no: 1360.

Hız. Âişe'den nakledildiğine göre bir topluluk Hız. Peygamber'e (a.s.), "Bazı kimseler bize et getiriyorlar. Biz bu hayvanlar kesilirken üzerine Allah'ın isminin anılıp anılmadığını bilmiyoruz." dediler. Hız. Peygamber de, "Bu et üzerine siz Allah'ın ismini anınız ve yiyiniz." buyurdu. Hız. Âişe şöyle de demiştir: "Bunlar küfür devrine yakın kimselerdi."¹⁰³

Bu rivayeti Buhârî, "Muhammed b. Ubeydullah- Üsâme b. Hafs el-Medenî- Hişâm b. Urve- Babası (Urve)- Âişe." şeklindeki isnâd ile nakletmiştir. Daha sonra Buhârî, şeyhi olan Ali b. Abdullah b. el-Medîni'nin bir mutâbaatından bahsetmiştir. Buna göre Ali b. Abdullah b. el-Medîni'nin, rivayeti Derâverdi'den, onun da Hişâm b. Urve'den merfû olarak nakli, Üsâme b. Hafs'ın Hişâm b. Urve'den yine merfû olarak naklinin mutâbii durumundadır.¹⁰⁴ Yine Buhârî rivayete kısmî lafız farklarıyla ve "Hişâm- Urve- Âişe." temel isnâdı ile "Ahmed b. el-Mikdâm el-İclî- Muhammed b. Abdurrahman et-Tufâvî- Hişâm."¹⁰⁵ ve "Yusuf b. Musa- Ebû Hâlid el-Ahmer."¹⁰⁶ şeklindeki iki ayrı isnâdla da yer vermiş ve bu ikinci rivayetin mutâbiini Derâverdi'nin de naklettiği kaydını düşmüştür.¹⁰⁷

Rivayet, "Abdurrahim b. Süleyman- Hişâm b. Urve- Babası (Urve)- Âişe." şeklindeki isnâd ile İbn Ebû Şeybe'nin Musannef'inde de, eti getiren kimselerin bedevîler (el-A'râb/الأعراب) olduğunu belirten bir ayrıntıyla beraber ve anlama tesir etmeyen küçük lafız farkları ile yer almaktadır.¹⁰⁸ İshâk b. Râhûye ise rivayeti Müsned'inde iki farklı isnâd ile ve iki ayrı yerde tahrir etmiştir. Bunlardan ilki, "İsa b. Yûnus- Hişâm b. Urve- Babası (Urve)." şeklindeki isnâd ile mürsel olarak ve bedevîlerle ilgili ayrıntı ile beraber tahrir edilmiştir.¹⁰⁹ Diğerinin isnâdı ise, "en-Nadr- Hişâm- Babası (Urve)- Âişe." şeklinde olup önemsiz sayılabilecek lafız farkları taşımaktadır.¹¹⁰ Rivayete Dârimî ve Dârekutnî de Sünen'lerinde yer vermişlerdir. Bunlardan Dârimî'nin, sahîh olarak değerlendirilen isnâdı, "Muhammed b. Saîd- Abdurrahim b. Süleyman- Hişâm b. Urve- Babası (Urve)- Âişe." şeklindedir. Metni ise yukarıda kaydedilen metnin hemen hemen aynısı olmakla beraber, "küfür devri" ifadesi "cahiliye devri" olarak geçmektedir.¹¹¹ Dârekutnî'nin isnâdı ise, "İbn Mübeşşir- Ebu'l-Eş'as- Muhammed b. Abdurrahman- Hişâm- Urve- Âişe." şeklinde olup metinde, Hız. Âişe'nin söylediği son söz yer almamaktadır.¹¹²

Kaydedilen bu bilgiler, söz konusu rivayetin sahîh isnâdlarla gelen metinleri ile Buhârî'nin, Ali b. Abdullah b. el-Medîni yoluyla Derâverdi'nin de mutâbaatından bahsettiği mezkûr metni arasında anlama nüfuz etmeyen küçük farklar bulunduğunu göstermiştir. Yine

¹⁰³ Buhârî, Zebâih 21, no: 5507.

¹⁰⁴ Buhârî, Zebâih 21, no: 5507. Ayrıca bkz. İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî, Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-VIII, Dâru'l-Marife, Beyrut 2005, VI, 658; Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî, Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001, XXI, 175.

¹⁰⁵ Buhârî, Buyû 5, no: 2057.

¹⁰⁶ Buhârî, Tevhîd 13, no: 7398.

¹⁰⁷ Buhârî, Tevhîd 13, no: 7398.

¹⁰⁸ İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, XII, 381, no: 24923.

¹⁰⁹ İshâk b. Râhûye, İbn İbrahim b. Mahled el-Hanzalî, Müsnedü İshâk b. Râhûye, I-V, thk. Abdulğafûr b. Abdulhak el-Belûşî, Mektebetü'l-İmân, Medinetü'l-Münevvere 1412/1991, II, 313, no: 838.

¹¹⁰ İshâk b. Râhûye, el-Müsned, II, 314, no: 839.

¹¹¹ Dârimî, es-Sünen, II, 1258, no: 2019.

¹¹² Dârekutnî, Ali b. Ömer, es-Sünen, I-V, thk. Şuayb el-Arnaût, Hasen Abdülmün'im Şelebî, Abdullatif Hırzallah, Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004, V, 536, no: 4809.

rivayetler arasında sözün kaynağı ile ilgili bir ihtilaf da, görüldüğü kadarıyla bulunmamaktadır.

7)

عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن النذر لا يقرب من بن آدم شيئاً لم يكن الله قدره له ولكن النذر يوافق القدر

فيخرج بذلك من البخيل ما لم يكن البخيل يريد أن يخرج

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: “Şüphesiz ki nezir Âdemoğluna Allah'ın takdir etmediği bir şeyi yaklaştırmaz. Fakat nezir kadere uygun düşer, böylece de cimrinin, elinden çıkarmayı istemediği (veremediği) malı elinden çıkartılır.”¹¹³

Bu rivayeti Müslim Sahîh'inde, “Yahyâ b. Eyyûb, Kuteybe b. Saïd ve Ali b. Hucr- İsmail b. Cafer- Amr b. Ebû Amr- Abdurrahman el-A'rec- Ebû Hureyre.” şeklindeki isnâd ile naklettikten sonra Derâverdî'nin de Amr b. Ebû Amr'dan aynı metni aynı isnâd ile naklettiğini belirtmiştir.¹¹⁴ Bu muhtevadaki rivayetler yine Müslim'in Sahîh'inde farklı isnâdlar ve metinlerle de yer almıştır.¹¹⁵ Ayrıca Derâverdî'den, kaydedilen metinden farklı bir metin ile de nakledilmiştir.¹¹⁶

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde de, “Süleyman- İsmail- Amr- Abdurrahman el-A'rec- Ebû Hureyre.” şeklinde, ceyyid olduğu belirtilen¹¹⁷ bir isnâd ve kaydedilen metnin aynısı ile tahrir edilmiştir.¹¹⁸ Ebû Ya'la ise Müsned'inde rivayete kendi şeyhinin Yahyâ b. Eyyûb olması dışında Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki isnâdın aynısı ile yer vermiştir ki bu isnâd da sahîh olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁹ Rivayet Ebû Avâne'nin Müsned'inde de, birinde Derâverdî'nin diğerinde ise İsmail b. Cafer'in Amr b. Ebû Amr'dan naklettiği iki isnâd ile iki ayrı yerde ve yukarıda kaydedilen metinle aynı olduğu söylenebilecek metinlerle tahrir edilmiştir.¹²⁰ Bezzâr'ın Müsned'inde ise rivayet, şeyhi Ahmed b. Ebân el-Kuraşî'nin Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî'den nakli suretiyle ve “Amr- el-A'rec- Ebû Hureyre.” temel isnâdı ile yer almış olup önceki metinlerle -anlama etkisi bulunmayan küçük istisnalar dışında- lafız farkı taşımadığı söylenebilir.¹²¹

Bu rivayet bağlamında da, Derâverdî'den nakledilen metinlerin, sahîh isnâdlarla nakledilen diğer metinlerle lafız birliği taşıdığı söylenebilir. Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere Müslim'in Sahîh'inde “Kuteybe- Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî- el-Alâ- Babası (Abdurrahman)- Ebû Hureyre.” şeklindeki farklı bir isnâd ile nakledilen rivayette anlam aynı olmakla beraber önemli düzeyde lafız farkı bulunmaktadır ki şöyledir: لا تندروا فإن النذر لا يغني من

¹¹³ Müslim, Nezr 7, no: 1640.

¹¹⁴ Müslim, Nezr 7, no: 1640.

¹¹⁵ Bkz. Müslim, Nezr 2, 3, 4, 6, no: 1639.

¹¹⁶ Bkz. Müslim, Nezr 5, no: 1640.

¹¹⁷ Ceyyid, sözlükte “iyi ve güzel” anlamına gelen sıfattır. Terim olarak genellikle sahîh karşılığıdır ki birçok âlim onun yerine kullanmıştır. Bununla birlikte bazı âlimler ceyyid'i sahîh ile aynı manada görmemişlerdir. Bunlara göre ceyyid hadis, hasen li-zâtili derecesinin üstünde ve sahîhin altında bir derecede demektir. Detaylı bilgi için bkz. Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 55.

¹¹⁸ Ahmed, el-Müsned, XIV, 447-448, no: 8860.

¹¹⁹ Ebû Ya'la, el-Müsned, XI, 236, no: 6355.

¹²⁰ Ebû Avâne, el-Müsned, IV, 8, 9, no: 5838, 5842.

¹²¹ Bezzâr, el-Müsned, XV, 311, no: 8840.

القدر شيئاً وإنما يستخرج به من البخيل “Nezirde bulunmayın! Şüphesiz ki nezir kaderde olan şeyi değiştirmez. Onunla sadece cimrinin malından çıkartılmış (eksiltilmiş) olur.”¹²² Bu rivayet aynı isnâd ve metinle Tirmizî'nin ve Nesâî'nin Sünen'lerinde ve Nesâî'nin Sünenü'l-kübrâ'sında da tahrir edilmiş olup Tirmizî tarafından hasen-sahih olarak değerlendirilmiştir.¹²³ Rivayet Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde de, “Kaderde olan şeyi öne almaz (لا يقدم من القدر شيئاً) ve “Kaderde olan şeyi geri çevirmez (لا يرد شيئاً من القدر)” şeklindeki lafız farklarıyla iki yerde tahrir edilmiştir.¹²⁴ Bu rivayetlerden ilkinin, “Affân- Abdurrahman b. İbrahim- el-Alâ- Babası (Abdurrahman)- Ebû Hureyre.” şeklindeki isnâdı hasen¹²⁵, diğerinin “Abdurrahman- Züheyr- el-Alâ- Babası (Abdurrahman)- Ebû Hureyre.” şeklindeki isnâdı da Müslim'in şartına göre sahih olarak¹²⁶ değerlendirilmiştir. Ebû Avâne de Müsned'inde rivayeti, “el-Alâ- Babası (Abdurrahman)- Ebû Hureyre.” temel isnâdı ve küçük lafız farkları ile tahrir etmiştir.¹²⁷

Nezrin kader üzerinde tesirinin bulunmadığı bilgisini veren mezkûr iki metin görüldüğü üzere sahih ve hasen isnâdlarla nakledilmiş olup Derâverdî her iki metnin de râvîsi durumundadır. Metinler arasındaki mevcut farkın kaynağının râvî tasarrufu olup olmadığını tespit etmek zor görünmektedir. Bunların Hz. Peygamber'in (a.s.) farklı zaman ve mekânlardaki ifadeleri olması da imkân dâhilindedir.

8)

عن أبي سعيد الخدري قال قلنا يا رسول الله هذا التسليم فكيف نصلي عليك قال قولوا اللهم صل على محمد عبدك ورسولك كما

صليت على آل إبراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على إبراهيم

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre o, Hz. Peygamber'e (a.s.), “Ey Allah'ın Rasûlü! Sana nasıl selam vereceğimiz belli. Peki, sana nasıl salât getireceğiz?” diye sorduklarını bildirmiştir. Hz. Peygamber de cevaben, “Allahım! Kulun ve rasûlün olan Muhammed'e salât et! Tıpkı İbrahim'in ailesine salât ettiğin gibi ve Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine bereket ver! Tıpkı İbrahim'e bereket verdiğin gibi, deyiniz.” buyurdu.¹²⁸

Buhârî Hz. Peygamber'e salâtın keyfiyeti ile ilgili bu rivayeti, “Abdullah b. Yusuf- el-Leys- İbnü'l-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudrî.” şeklindeki isnâd ile naklettikten sonra rivayetin farklı lafızlara sahip iki metnine de işaret etmiştir. Bunlardan ilki Ebû Sâlih'in Leys'ten nakli suretiyle olup *صليت على آل إبراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل إبراهيم* şeklindedir. Diğerisi ise İbrahim b. Hamza'nın İbn Ebû Hâzım ve Derâverdî'den onların da Yezîd b. el-Hâd'den nakli suretiyle olup *صليت على إبراهيم وبارك على محمد وآل محمد كما باركت على إبراهيم وآل إبراهيم* şeklindedir. Buhârî

¹²² Müslim, Nezir 5, no: 1640.

¹²³ Tirmizî, Nuzûr 11, no: 1538; Nesâî, Eymân 26, no: 3810; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, IV, 448, no: 4728.

¹²⁴ Ahmed, el-Müsned, XV, 196-197, no: 9340, XVI, 42-43, no: 9963.

¹²⁵ Ahmed, el-Müsned, XV, 197, no: 9340 (Tahkik notu).

¹²⁶ Ahmed, el-Müsned, XVI, 43, no: 9963 (Tahkik notu).

¹²⁷ Ebû Avâne, el-Müsned, IV, 8, 9, no: 5839, 5841.

¹²⁸ Buhârî, Tefsir 33/10, no: 4798.

Derâverdi'den nakledilen bu rivayeti aynı isnâd ile ve müstakil olarak başka bir yerde daha tahrir etmiş olmakla beraber burada bazı küçük lafız farkları görülmektedir.¹²⁹

Bu rivayetin, soru kısmında bazı önemsiz sayılabilecek lafız farkları bulunsa da, söz konusu kısmının Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki metni Derâverdi'den gelen metin ile aynıdır. Isnâd ise temeli aynı olmakla beraber baş tarafı itibariyle "Abdülmelik b. Amr- Abdullah b. Cafer ez-Zühri- Yezid b. el-Hâd" şeklindedir.¹³⁰ Bu isnâdın Müslim'in şartına göre sahîh olduğu ve ricâlinin sika olup Abdullah b. Cafer dışında şeyhânın ricâli olduğu, bu râvinin ise sadece Müslim'in ricâlinde olduğu belirtilmiştir.¹³¹ Ebû Ya'la da Müsned'inde rivayeti mezkûr lafızlarla tahrir etmiştir ki burada da isnâdın temeli yukarıdaki gibi olup baş tarafı, "Züheyr- Muhammed b. el-Hasen b. Ebu'l-Hasen el-Medenî- Derâverdi- Yezid b. el-Hâd." şeklindedir. Soru kısmında da kaydedilen metne göre önemli bir fark bulunmadığı söylenebilir.¹³²

Rivayet İbn Ebû Şeybe'nin Musannef'inde de baş kısmı, "Hâlid b. Muhalled- Abdullah b. Cafer- Yezid b. el-Hâd." olmak üzere yukarıda zikredilen temel isnâd ile tahrir edilmiştir. Bununla beraber soru kısmında bulunan fark dışında salâtın keyfiyeti ile ilgili kısımda da Derâverdi'den nakledilen rivayete göre bazı farklar taşımaktadır ki bunlar Hz. Peygamber'in ailesi ve Hz. İbrahim için bereket isteğini ihtiva etmemesi şeklindedir.¹³³

İbn Mâce'nin Sünen'inde ise rivayet, "Ebû Bekr b. Ebû Şeybe- Hâlid b. Muhalled- Yezid b. el-Hâd." ve "Muhammed b. el-Müsennâ- Ebû Âmir- Abdullah b. Cafer- Yezid b. el-Hâd." şeklindeki birleştirilmiş iki isnâd ile ve fazladan bir harf-i cer ve ailesi zikredilmeksizin sadece Hz. İbrahim için bereket isteği ihtiva eden bir metin ile tahrir edilmiş olup, sahîh olarak değerlendirilmiştir.¹³⁴

Rivayet Nesâi'nin Sünen'inde ve Sünenü'l-kübrâ'sında da "es-Selâm (السلام)" ve "et-Teslîm (التسليم)" şeklindeki kelime farkı dışında aynı metin ve "Kuteybe b. Saîd- Bekr b. Mudar- Yezid b. el-Hâd- Abdullah b. Habbâb- Ebû Saîd el-Hudri." ortak isnâdı ile nakledilmiştir.¹³⁵ Bu metnin Derâverdi'den nakledilen metinden farkı ise Hz. İbrahim'in ailesi için bereket dileğinin bulunmamasıdır.

Hz. Peygamber'e salâtın keyfiyeti ile ilgili kaynaklarda farklı sahâbilerden nakledilen, değişik isnâdlara ve oldukça farklı metinlere sahip rivayetler de bulunmaktadır.¹³⁶ Ancak Ebû

¹²⁹ Buhârî, Daavât 32, no: 6358.

¹³⁰ Ahmed, el-Müsned, XVIII, 24, no: 11433.

¹³¹ Ahmed, el-Müsned, XVIII, 24, no: 11433 (Tahkik notu).

¹³² Ebû Ya'la, el-Müsned, II, 515, no: 1364.

¹³³ İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, V, 524, no: 8723.

¹³⁴ İbn Mâce, İnkâmetü's-Salât 25, no: 903.

¹³⁵ Nesâi, Sehv 53, no: 1290; Nesâi, es-Sünenü'l-kübrâ, II, 76, no: 1217.

¹³⁶ Bkz. Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh İbn Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî, el-Muvatta', I-II, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992, Kasru's-Salât 66, 67; Rabî' b. Habib, İbn Ömer el-Ezdi el-Basri, el-Câmiu's-sahîh (Müsnedü'l-İmâm er-Rabî' b. Habib), thk. Muhammed İdris, Âşûr b. Yusuf, Dâru'l-Hikme/Mektebetü'l-İstikâme, Beyrut/Saltanatu Ammân 1415, s. 203, no: 505; Abdurrezzak, el-Musannef, II, 211, 212, no: 3103, 3105, 3108; İbn Ebû Şeybe, el-Musannef, V, 523, 524, 525, no: 8721, 8724, 8725; Dârimî, es-Sünen, II, 847, no: 1381, 1382; İbn Mâce, İnkâmetü's-Salât 25, no: 904, 905, 906; Nesâi, Sehv 54, no: 1291; Nesâi, es-Sünenü'l-kübrâ, II, 74, 75, no: 1212, 1214, 1215; İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, Sahîhu İbn Huzeyme, I-IV, thk. Muhammed Mustafa Azamî, Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1390/1970, I, 351, no: 711; İbn Hibbân, es-Sahîh, V, 287, 289, no: 1958, 1959; Dârekutnî, es-Sünen, II, 168, no: 1339; Hâkim, el-Müstedrek, I, III, 401, 160, no: 988, 4710.

Saîd el-Hudrî'den nakledilen söz konusu rivayetin çeşitli kaynaklarda yer alan metinleri arasında görüldüğü üzere küçük kelime farkları ile fazla ve eksik lafızlar bulunmaktadır. Derâverdi'den nakledilen metnin ise sahîh olarak değerlendirilen isnâdlarla nakledilen diğer bir kısım metinle de uyuştugu görülmektedir.

9)

عن عمرو بن العاص أنه سمع رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول إذا حكم الحاكم فاجتهد فأصاب فله أجران وإذا حكم فاجتهد فأخطأ فله أجر

Amr b. el-Âs'tan nakledildiğine göre o Hz. Peygamber'in (a.s.) şöyle dediğini haber vermiştir: "Hâkim hüküm verdiği sırada ictihâd eder ve doğru karara ulaşırsa ona iki ecir verilir. Hüküm esnasında ictihâd ederde hata yaparsa o zaman kendisine bir ecir verilir." Ayrıca hadisin râvilerinden Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd bu hadisi Ebû Bekr b. Amr b. Hazm'a tahdis ettiğinde onun, "Bana Ebû Seleme de Ebû Hureyre'den naklen böyle tahdis etti." dediğini de söylemiştir ¹³⁷

Bu rivayeti İbn Mâce Sünen'inde "Hişâm b. Ammâr- Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi- Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd- Muhammed b. İbrahim et-Teymî- Büsr b. Saîd- Ebû Kays- Amr b. el-Âs." şeklindeki bir isnâd ile nakletmiş olup rivayet aynı zamanda sahîh olarak da değerlendirilmiştir.¹³⁸

Rivayeti aynı lafızlarla ve baş kısmı, "Abdullah b. Yezîd- Hayve- Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd." olmak üzere yukarıda kaydedilen temel isnâd ile Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde tahrir etmiştir.¹³⁹ Buradaki rivayetin hem ilk isnâdı hem de sonunda işaret edilen iki isnâdı hakkında da şeyhânın şartlarına göre sahîh oldukları değerlendirilmiştir.¹⁴⁰ Rivayet Müsned'de, kaydedilen metinden küçük farklarla ve yine Amr b. el-Âs'tan gelen isnâdlarla iki yerde daha tahrir edilmiştir. Bu rivayetler de yine sahîh olarak değerlendirilmiştir.¹⁴¹

Rivayeti Buhârî de Sahîh'inde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki mezkûr isnâdın aynısı ile tahrir etmiştir. Buhârî'nin buradaki metni Müsned'de diğer bir yerde tahrir edilen başka bir metin¹⁴² ile hemen hemen aynı olduğu gibi yukarıda kaydedilen Derâverdi'nin naklettiği metin ile de aralarında önemli bir fark bulunmamaktadır.¹⁴³ Ayrıca hemen hemen aynı olduklarını belirttiğimiz Müsned'deki metin¹⁴⁴ ile Buhârî metninin isnâdları da temelleri itibariyle aynı olup "Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd- Muhammed b. İbrahim et-Teymî- Büsr b. Saîd- Ebû Kays- Amr b. el-Âs." şeklindedir. Buhârî ayrıca kaydettiği metnin, "Abdülaziz b. el-Muttalib- Abdullah b. Ebû Bekr- Ebû Seleme." şeklindeki mürsel bir isnâdına da işaret etmiştir.¹⁴⁵

¹³⁷ İbn Mâce, Ahkâm 3, no: 2314.

¹³⁸ İbn Mâce, Ahkâm 3, no: 2314.

¹³⁹ Ahmed, el-Müsned, XXIX, 308, no: 17774.

¹⁴⁰ Ahmed, el-Müsned, XXIX, 308, no: 17774 (Tahkik notu).

¹⁴¹ Ahmed, el-Müsned, XXIX, 351, 354, no: 17816, 17820.

¹⁴² Söz konusu metin için bkz. Ahmed, el-Müsned, XXIX, 351, no: 17816.

¹⁴³ Buhârî, İ'tisâm 21, no: 7352. Söz konusu Buhârî metni şöyledir: إذا حكم الحاكم فاجتهد ثم أصاب فله أجران وإذا حكم فاجتهد ثم أخطأ فله أجر

أجر

¹⁴⁴ Ahmed, el-Müsned, XXIX, 351, no: 17816.

¹⁴⁵ Buhârî, İ'tisâm 21, no: 7352.

Müslim de Sahih’inde rivayeti Buhârî’deki metnin aynısıyla ve baş tarafı Yahyâ b. Yahyâ’nın Derâverdi’den nakli suretiyle olmak kaydıyla aynı temel isnâd ile tahrir etmiştir. Ayrıca Müslim, rivayeti İshâk b. İbrahim ve Muhammed b. Ebû Ömer’in de Derâverdi’den aynı isnâd ve metin ile naklettiğini belirtmiştir. Yine Müslim aynı metnin, baş kısmı, “Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî- Mervân b. Muhammed ed-Dimeşki- Leys b. Sa’d.” olan bir başka isnâd ile nakledildiğine de işaret etmiştir.¹⁴⁶

Ebû Dâvûd da Sünen’inde rivayete şeyhi Ubeydullah b. Ömer b. Meysere’nin Derâverdi’den nakli suretiyle olmak üzere mezkûr isnâd ve kaydedilen metin ile yer vermiştir. Bu rivayet hakkında yapılan değerlendirme de yine sahih olduğu yönündedir.¹⁴⁷

Rivayet Nesâî’nin Sünenü’l-kübrâ’sında da tahrir edilmiştir. Buradaki isnâdın yukarıda ilk olarak zikredilen İbn Mâce isnâdı ile aynı olduğu görülmektedir. Şu farkla ki Nesâî’nin şeyhi İshâk b. İbrahim’dır. Metinde ise son ibare kaydedilenden farklı olarak “felehû ecrun vâhid (فله أجر واحد)” şeklinde olup anlam değişikliği bulunmamaktadır.¹⁴⁸

Ebû Ya’lâ ise Müsned’inde rivayeti, “Muhammed b. Mehdi- Abdurrezzak- Ma’mer- es-Sevri- Yahyâ b. Saîd- Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm- Ebû Seleme- Ebû Hureyre.” isnâdı ile tahrir etmiştir. Buradaki metin de yukarıda kaydedilen metnin aynısıdır.¹⁴⁹

Rivayeti İbn Hibbân da Sahih’inde Ebû Hureyre’den ve Amr b. el-Âs’tan gelen mezkûr temel isnâdlarla ve kaydedilen metin ile iki yerde tahrir etmiştir ki bunlardan ikincisinde Derâverdi de, rivayeti Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd’dan nakleden râvi olarak bulunmaktadır.¹⁵⁰

Rivayetle ilgili kaydedilen bilgiler Derâverdi’den nakledilen metnin sahih isnâdlarla nakledilen diğer birçok metin ile bire bir aynı olduğunu, bazı sahih metinlerle de önemsiz sayılabilecek farkları bulunduğunu göstermektedir. Ancak yine önemsiz olarak değerlendirilebilecek bir farkın Derâverdi’den nakledilen metinler arasında da bulunduğu belirtilmelidir ki فأصاب - فأصاب ثم فأخطأ - فأخطأ ثم فأخطأ ve ثم فأصاب - فأصاب ثم فأخطأ - فأخطأ şeklinde.

10)

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال من أدرك من العصر ركعة قبل أن تغرب الشمس فقد أدركها ومن أدرك

من الصبح ركعة قبل أن تطلع الشمس فقد أدركها

Ebû Hureyre’den nakledildiğine göre o Hz. Peygamber’in (a.s.) şöyle dediğini haber vermiştir: “Her kim ikinci namazının bir rekatına güneş batmadan önce yetişirse ikinci namazına yetişmiş sayılır. Her kim de sabah namazının bir rekatına güneş doğmadan önce yetişirse sabah namazına yetişmiş sayılır.”¹⁵¹

¹⁴⁶ Müslim, Akdiye 15, no: 1716.

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, Akdiye 2, no: 3574.

¹⁴⁸ Nesâî, es-Sünenü’l-kübrâ, V, 396, no: 5887.

¹⁴⁹ Ebû Ya’lâ, el-Müsned, X, 309, no: 5903.

¹⁵⁰ İbn Hibbân, es-Sahih, XI, 445, 447, no: 5060, 5061.

¹⁵¹ İbn Mâce, Salât 11, no: 699.

Bu rivayet İbn Mâce'nin Sünen'inde, "Muhammed b. es-Sabbâh- Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi- Zeyd b. Eslem- Atâ b. Yesâr, Büsr b. Saïd ve el-A'rec- Ebû Hureyre." şeklindeki isnâd ile tahrir edilmiş olup ayrıca sahîh olarak da değerlendirilmiştir.¹⁵²

Rivayet Rabî' b. Habîb'in Müsned'inde de "Ebû Ubeyde- Câbir b. Zeyd- Ebû Hureyre." isnâdı ile ve küçük lafız farkları ile tahrir edilmiştir. Ancak buradaki metinde sabah namazı ile ilgili kısmın önce zikredildiği belirtilmelidir.¹⁵³

Yukarıda kaydedilen lafızların aynısı ile rivayet, Abdurrezzak'ın Musannef'inde de "Abdurrezzak- Ma'mer- Zührî- Ebû Seleme- Ebû Hureyre." şeklindeki sahîh bir isnâd ile nakledilmiştir.¹⁵⁴

Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde rivayeti iki farklı isnâd ile iki farklı yerde tahrir etmiştir. Bu rivayetlerden ilkinin isnâdı ve metni Abdurrezzak'ın Musannef'indeki ile aynı olup isnâd şeyhânın şartlarına göre, yukarıda da belirtildiği üzere sahîh olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁵ Diğerisi ise yine sahîh olarak değerlendirilen, "İbrahim b. Hâlid- Rabâh- Ma'mer- İbn Tâvûs- Babası (Tavûs)- İbn Abbâs." isnâdına sahip olup metninde "es-Subh (الصبح)" yerine aynı anlamdaki "el-Fecr (الفجر)" kelimesi yer almaktadır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel rivayetin sadece sabah namazı ile ilgili kısmının isnâdındaki farka da işaret ederek bunun İbn Abbâs'ın Ebû Hureyre'den nakli olduğunu da belirtmiştir.¹⁵⁶

Rivayet Dârimî'nin Sünen'inde de -Zeyd b. Eslem'den Mâlik'in, Mâlik'ten de Ubeydullah b. Abdülmecid'in naklini gösteren bir farkla- İbn Mâce'nin yukarıda kaydedilen sahîh isnâdı ile tahrir edilmiştir. Burada da lafızlar kaydedilen metnin lafızları ile aynı olmakla beraber sabah namazı ile ilgili bölümün önce zikredildiği görülmektedir.¹⁵⁷

Buhârî de rivayete baş kısmı, "Abdullah b. Mesleme- Mâlik- Zeyd b. Eslem." olmak üzere İbn Mâce'nin isnâdı ile yer vermiştir. Buna göre rivayeti Zeyd b. Eslem'den nakletme hususunda Derâverdi ve Mâlik ortaklıklar. Ancak burada İbn Mâce'nin metninden farklı olarak sabah namazı ile ilgili bölüm önce zikredilmiştir.¹⁵⁸

Rivayet Müslim'in Sahîh'inde de iki metin ile tahrir edilmiştir. Bunlardan ilkinin isnâdı, "Yahyâ b. Yahyâ- Mâlik- Zeyd b. Eslem- Atâ b. Yesâr, Büsr b. Saïd ve el-A'rec- Ebû Hureyre." şeklinde olup temeli itibariyle İbn Mâce'nin isnâdı ile aynıdır.¹⁵⁹ İkinci metnin isnâdı ise, "Hasen b. er-Rabî'- Abdullah b. el-Mubârek- Ma'mer- İbn Tâvûs- Babası (Tavûs)- İbn Abbâs- Ebû Hureyre." şeklindedir ki görüldüğü üzere Müslim, Ahmed b. Hanbel'in yukarıda kaydedilen ikinci isnâdındaki ayrımından bahsetmemiş ve rivayetin her iki bölümünü de Ebû Hureyre'den nakletmiştir. Bu rivayetin metni de kaydedilen metin ile hemen hemen aynıdır.¹⁶⁰ Ayrıca Müslim, rivayetin iki farklı isnâdına daha işaret etmiştir.¹⁶¹

¹⁵² İbn Mâce, Salât 11, no: 699.

¹⁵³ Rabî' b. Habîb, el-Müsned, s. 94, no: 218.

¹⁵⁴ Abdurrezzak, el-Musannef, I, 584, no: 2224.

¹⁵⁵ Ahmed, el-Müsned, XII, 426, no: 7460.

¹⁵⁶ Ahmed, el-Müsned, XIII, 208, no: 7798.

¹⁵⁷ Dârimî, es-Sünen, II, 779, no: 1258.

¹⁵⁸ Buhârî, Mevâkit 28, no: 579.

¹⁵⁹ Müslim, Mesâcid 163, no: 608.

¹⁶⁰ Müslim, Mesâcid 165, no: 608.

¹⁶¹ Müslim, Mesâcid 163, 165, no: 608.

Ebû Dâvûd da rivayete Müslim'in yukarıda kaydedilen ikinci isnâdı ile ve bu isnâda ait metnin aynısıyla yer vermiştir.¹⁶² Tirmizî ise baş kısmı, "İshâk b. Musa el-Ensârî- Ma'n-Mâlik." olmak üzere Müslim'in ilk isnâdı ve küçük bir fark dışında bu isnâdın metni ile rivayeti tahrir etmiş ve hasen-sahîh olarak değerlendirmiştir.¹⁶³

Mevzu bahis olan bu rivayet hakkında kaydedilen bilgiler neticesinde Derâverdi'den nakledilen metin ile sahîh isnâdlarla nakledilen diğer metinlerin anlam ve büyük oranda da lafız açısından aynı olduğunu söylemek mümkündür. Bazı ziyade kelimeler dışında metinler arasındaki en önemli fark sabah ve ikinci namazlarının yer değiştirmiş olmasıdır ki bu yönüyle rivayet maktûb olmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla ikinci namazının takdimini gösteren sahîh rivayetler daha fazla olmakla beraber sabah namazının takdimini öngören rivayetler de sahîh isnâdlarla gelmiş bulunmaktadır. Bu nedenle iki grup rivayet arasında tercih zor görünmektedir. Ancak Abdurrezzak'ın Musannef'indeki, "Ma'mer- Zühri- Ebû Seleme- Ebû Hureyre." şeklindeki, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahîh olarak değerlendirilen isnâd dikkate alınır ise ikincinin takdimini gösteren metin tercihe şayan sayılabilir. Bu metnin Derâverdi'den nakledilen metinle bire bir aynı olması da onun zabt durumu açısından önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmamızın neticesinde temel hadis kaynaklarının önemli râvilerinden olan Muhammed b. Abdülaziz ed-Derâverdi hakkında cerh ve ta'dîl âlimlerinin olumlu ve olumsuz yönde değerlendirmeleri bulunduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü kadarıyla onun hakkındaki olumsuz yorumların tamamı zabt sıfatı ile ilgilidir. Ancak bu olumsuz değerlendirmelerin cerhin en ağır lafızları ile değil, genelde birinci ve ikinci dereceden lafızlarla yapıldığı da belirtilmelidir. Ayrıca zabtı ile ilgili kusur hafızası ile ilgili görülüp ezberinden yaptığı rivayetlere tahsis edilmiş, kitabında zabt ettiği ve buradan yaptığı rivayetler ise sahîh görülmüştür. Bununla beraber mutlak anlamda güvenilir olduğu düşüncesinin âlimlerin genel eğilimi olduğu söylenebilir. Onun âdil bir râvî olduğu hususunda ise cerh ve ta'dîl uleması arasında herhangi bir ihtilaf tespit edilememiştir.

Derâverdi hakkında yapılan değerlendirmelerden en ağırı olduğu belirlenen, kendisiyle ihticâc olunamayacağı yönündeki değerlendirmeyi ise kabul etmek mümkün görünmemektedir. Esasen böyle bir değerlendirme de sadece Ebû Hâtim'den nakledilmiş olup bu konuda kendisiyle aynı düşüncede olan başka bir âlim, görüldüğü kadarıyla mevcut değildir.

Derâverdi'den nakledilen bazı rivayetlerin metinleri ile sahîh olarak değerlendirilen farklı isnâdlara sahip diğer metinler arasındaki uyumun da onun zabtında kusur olmadığı sonucunu verdiğini söylemek mümkündür. Ne var ki Derâverdi'den nakledilen yüzlerce rivayet varken sadece on rivayet üzerinde yapılan tahlil ve kıyaslama objektif bir sonuca varabilmek açısından yeterli görülmebilir. Yine de sınırlı sayıdaki bu rivayetlerin onun genel olarak güvenilir bir râvî olduğu yönündeki düşüncüyü destekleyeceği de unutulmamalıdır.

¹⁶² Ebû Dâvûd, Salât 5, no: 412.

¹⁶³ Tirmizî, Salât 23, no: 186.

Tabi ki bu çalışmanın sınırları içerisinde ondan nakledilen bütün rivayetleri tahlil etme imkânının bulunmaması da gayet normaldir.

Buhârî'nin, Sahîh'inde tahrir etmiş olduğu bazı rivayetlerin isnâdlarında Derâverdî ile beraber başka bir râviye de yer vermesi veya onun hadislerini genelde mutâbi olarak zikretmesi bir kusur olarak görülebilirse de Müslim'in ve diğer birçok musannıfın kendisiyle doğrudan ihticâcda bulunması onun hıfzının sağlamlığı hakkında muhaddislerin genel itibariyle herhangi bir tereddütlerinin bulunmadığı sonucunu vermektedir.

Netice itibariyle Derâverdî'nin hem adalet hem de zabt açısından güvenilir bir râvi olduğunu, bulunduğu isnâdların kendisi nedeniyle kusurlu hale gelmediğini ve naklettiği rivayetlerin hüccet değeri taşıdığını söylemek mümkündür. Ondaki nakledilen rivayetlerin bazılarının helal-haram konusu ve farz ibadetlerin erkâmı ile ilgili olduğu dikkate alındığında bu durum daha da önem kazanmaktadır.

Kaynaklar

- Abdurrezzak, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826), el-Musannef, I-XI, thk. Habîburrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî (ö. 241/855), el-Müsned, I-L, thk. Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1416/1995.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî (ö. 855/1451), Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001.
- Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık el-Atekî (ö. 292/904), Müsnedü'l-Bezzâr (Bahru'z-zehhâr), I-XVIII, (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdulhâlık eş-Şâfiî), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/869), el-Cami'u's-sahîh, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/869), Kitâbu't-târihi'l-kebir, I-IX, thk. Hâşim en-Nedvî ve diğerleri, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, byy., trs.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer (ö. 385/995), Sünen, I-V, thk. Şuayb el-Arnaût, Hasen Abdülmün'im Şelebî, Abdullatif Hırzallah, Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed et-Temîmî es-Semerkandî (ö. 255/869), Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî), I-IV, thk. Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğni, el-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye 1412/2000.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî (ö. 316/928), Müsnedü Ebî Avâne, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), es-Sünen, Dâru İbni'l-Cevzî, Kahire 1432/2011.

- Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Müsulî (ö. 307/919), Müsnedü Ebî Ya'la, I-XIII, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımeşk 1404/1984.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâburî (ö. 405/1014), el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), el-Musannef, I-XXI, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, byy., trs.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1449), Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-VIII, Dâru'l-Marife, Beyrut 2005.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1449), Tehzîbu't-Tehzîb, I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî (ö. 852/1449), Takribu't-Tehzîb, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî (ö. 354/965), Sahîhu İbn Hibbân bitertîbi İbn Balabân, I-XVIII, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî el-Büstî (ö. 354/965), Kitâbu's-sikât, I-X, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1398/1978.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk (ö. 311/923), Sahîhu İbn Huzeyme, I-IV, thk. Muhammed Mustafa A'zamî, Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1390/1970.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö. 273/886), es-Sünen, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Fikr, Beyrut trs.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230/845), Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr, I-XI, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1421/2001.
- İbnü'l-Ca'd, Ali Ebu'l-Hasen el-Cevherî el-Bağdâdî (ö. 230/844), Müsnedü İbni'l-Ca'd, thk. Âmir Ahmed Haydar, Müessesetü Nâdir, Beyrut 1410/1990.
- İclî, Ahmed b. Abdullah b. Sâlih Ebu'l-Hasen, Ma'rifetü's-sikât, I-II, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medine 1405/1985.
- İshâk b. Râhûye, İbn İbrahim b. Mahled el-Hanzalî (v. 238/853), Müsnedü İshâk b. Râhûye, I-V, thk. Abdulğafûr b. Abdulhak el-Belûşî, Mektebetü'l-İmân, Medînetü'l-Münevver 1412/1991.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullâh İbn Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), el-Muvatta', I-II, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemalüddîn Yusuf (ö. 742/1342), Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1403/1983.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), el-Câmiu's-sahîh, I-III, Çağrı Yay. ve Dâru Sehnûn, İstanbul 1413/1992.
- Naim, Ahmed (ö. 1934), Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, I-III, DİB Yay., Ankara 1987.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî (ö. 303/915), es-Sünen, tsh. Ahmed Şemsüddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî (ö. 303/915), es-Sünenü'l-kübrâ, I-XII, thk. Hasen Abdülmünim Şelebî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1278), el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc, I-XVIII, thk. Muhammed Beyyûmî, Dâru'l-Gaddî'l-Cedîd, Kahire 1429/2008.
- Rabî' b. Habîb, İbn Ömer el-Ezdî el-Basrî (ö. 180/796), el-Câmiu's-sahîh (Müsnedü'l-İmâm er-Rabî' b. Habîb), thk. Muhammed İdrîs, Âşûr b. Yusuf, Dâru'l-Hikme-Mektebetü'l-İstikâme, Beyrut-Saltanatu Ammân 1415.
- Süyûtî, Celalüddîn Abdurrahman (ö. 911/1505), Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1430/2009.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö. 360/971), el-Mu'cemu'l-kebir, I-XX, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1404/1983.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd (ö. 204/820), el-Müsned, I-IV, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Mısır 1419/1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), Câmi'u't-Tirmizî, Dâru's-Selâm, Riyâd 1999.
- Toksarı, Ali, "Derâverdi", DİA, IX, s. 162, İstanbul 1994.
- Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, TDV Yayınları, Ankara 1992.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'rricâl, I-VIII, thk. Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Abdülfettâh Ebû Sinne, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, I-XXIX, thk. Şuayb el-Arnaût, Ali Ebû Zeyd, Muhammed Nuaym el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1402/1982.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), el-Muğni fi'd-duafâ, I-II, thk. Nuruddîn Itur, İdâretü İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Katar, trs.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), el-Kâşif fi marifeti men lehü rivâyetün fi'l-kütübü's-sitte, I-II, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye/Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Cidde 1413/1992.

Abdulaziz B. Muhammad Al-Darâvardî and his Reliability as a Narrator of Hadith

Abstract

Abdulaziz b. Muhammad al-Darâvardî is one of the most important narrator (râvî) of many narrations in the main hadith sources, especially in the kutub al-sitta. Although he is originally from Darâvard town of Khurasan, he was born in Madina, where he lived and continued with his studies in the field of hadith and died there. He has a high position. He is indeed the teacher/narrator (shaykh) of the authors of kutub al-sitta. In addition, his narrations are also seen in many other works like musnad and Musannaf. He narrated hadith from the important muhaddith (scholar of hadith) of the time he lived in. These muhaddith include Zayd b. al-Aslam (d. 136/754), Sharîk b. Abdullah b. Abû Namir (d. 144/761), Yahyâ b. Saïd al-Ansârî (d. 143/760) and Hishâm b. Urva (d. 146/763). Many important muhaddith such as Shuba b. al-Hajjâj (d.160/777), Sufyân al- Thawrî (d. 161/778), Muhammad b. İshâk (d. 151/768), Shâfî (d. 204/820), Abdurrahman b. Mahdî (d. 198/813-14) took narations from him. According to some reports about Darâvardî, it is understood that he is not at a good level with regard to use of the Arabic grammar. There have been both positive and negative opinions, which are narrated from the scholars of the science of al-jarh wa al-ta'dîl about the reliability of this narrator. When we look at the negative opinions, it is seen that it is concentrated on his attribute of zabt (justice). As far as it can be determined that he is a justifiable narrator, he is not involved in any dispute.

The different opinions about the zabt of Darâvardî have shown that the subject needs to be explored and reached a clear conclusion. The fact that some of the narrations conveyed by him relate to the content, the issues of halal and haram and how to perform some rituals, increase the importance of the issue. At this point, Bukhari mentioned a second narrator with Darâvardî in his statement of the isnad of some narrations. It is understood that Bukhari did not completely trust him and therefore needs to support him with another person. This may well be considered a flaw of him. However, it can be seen that Muslim and many other authors of hadith books directly derived from Darâvardî. In general, this means that the muhaddith accept the soundness of his hizf (memory). In addition to the observations of scholars about Darâvardî, some hadiths which are examined in this research and which are narrated by him, give positive results about his zabt. The harmony between these hadiths and the other versions of the hadiths, which were narrated from the Darâvardî as compared to the other versions which were considered as authentic, revealed that it was successful in the point of his zabt of the narrations and his reliability as a narrator of hadith. According to this, it is possible to say that Darâvardî does not make the isnâd of himself defamatory and the narrations he conveyed have a value of evidence.

Keywords: al-Darâvardî, Kutub al-sittah, Narrator, Justice, Good memory.